

תוכן העניינים

יג	פתח דבר
	חלק ראשון: תורת הלשון העברית
3	הקדמה
	פרק א: ראשיתה של תורת הלשון העברית: ר' סעדיה גאון בין תאוריה למעשה
6	
6	מבוא
8	א. השקפתו הלשונית של רס"ג
13	ב. הגזירה האנלוגית
19	ג. מודיפיקציה גזירתית
24	פרק ב: ראשית המילונאות העברית
24	מבוא
25	א. רשימות מילים ומילונים
26	ב. השלב הטרומ-מילוני
26	1. גלוסרים למקרא
27	2. פירושי המילים של הגאונים למשנה ולתלמוד
28	3. קובצי מילים יחידאיות
29	ג. האגרון לרב סעדיה גאון
32	ד. מילונים אנונימיים
34	פרק ג: קטע חדש של "פתרון שבעים מילים בודדות" לרב סעדיה גאון
34	מבוא
41	הטקסט ותרגומו
41	1. העתקת קטע קיימברידג' T-S NS 302/24
42	2. תרגום עברי
44	3. הפירוש

פרק ד: המילון "גאמע אלאלפאט" לדוד בן אברהם אלפאסי

- 51 מבוא
51 א. השוואה אטימולוגית בין-לשונית
52 ב. קישור אטימולוגי פנים-לשוני

פרק ה: חיבור עלום שם מן הגניזה בנושא חילוף אותיות פנים-עברי

- 57 מבוא
60 א. דוגמאות לחילוף אותיות פנים-עברי
60 1. חילוף שבתחום תורת הצורות
60 2. חילוף אותיות בתחום הסטיות שבגזירה (באנלוגיה)
61 3. חילוף אותיות במישור הלקסיקלי
62 ב. השינויים הפונטיים של חכמי הסטואה
65 ג. חילופי אותיות לפי חכמי הלשון העברית
70 ד. מבוא לספר אותיות החילוף
76 ספר אותיות החילוף

פרק ו: המקור הערבי של התוספות ל"כתאב אלתנקיט" ("ספר הניקוד")

- 82 ליהודה חיוג'
82 מבוא
83 א. ספר הניקוד
86 ב. על המקור הערבי של התוספות
90 ג. הטקסט ופירושו
90 מבוא
92 העתקת המקור הערבי של התוספות ל"ספר הניקוד"
102 פירוש לשערים
102 א. שער שמות הניקוד וענייניהם
110 ב. שער טעמי המקרא ומשרתיהם
113 ג. שער השווא הנע והנח

פרק ז: קטע גניזה מ"כתאב אלתשויר" ("ספר ההכלמה") ליונה אבן ג'נאח

- 120 מבוא
126 א. טיבה הדקדוקי של צורת נְעוֹר
127 1. השגת הרב שמואל הנגיד
129 2. תשובת אבן ג'נאח
131 ב. טיבה הדקדוקי וביאורה של צורת לְעַמְדָה
133 ג. מקור המשמש ציווי
133 1. השגות הנגיד
134 2. תשובת אבן ג'נאח
135 ד. נספח: הבחנה בין מקורים

137 פרק ח: תורת התנועות של ר' יהודה הלוי על פי ספר הכוזרי

- 137 מבוא
140 I תורת התנועות של ריה"ל
140 א. תועלת הניקוד
142 ב. חלוקתן של התנועות בעברית לשלוש קבוצות
143 ג. עקרון שלוש ההנחות
146 ד. הנחים
148 ה. התנועות והנחים המשוכים
150 ו. המשך הפונטי וההגייה של השווא הנע
151 ז. רציפות תנועות
154 ח. "בן" – בין הנחה ראשונה לשנייה

- 154 II הסברים פונטיים לדרכי מימוש העיקרון הכמותי
154 א. פֶּעַל – צורת הנסתר בעבר של בניין קל
157 ב. משקל פֶּעַל המלעילי
159 ג. משקל פֶּעַל המלעילי
160 ד. אֶפְעַל, יֶפְעַל מופעלי לו"י
163 ה. משקל מֶפְעָה

164 נספח: מעלת העברית על שאר הלשונות על פי ספר הכוזרי (מאמר ב)

167 פרק ט: מחקר הלשון העברית באיטליה בימי הביניים

- 167 מבוא
168 א. "הערוך" לרבי נתן ב"ר יחיאל מרומי
170 ב. ר' אברהם אבן עזרא
173 ג. ר' מנחם ב"ר שלמה בעל "אבן בחן"
174 ד. ר' שלמה אבן פרחון
175 ה. המאה השלוש עשרה
178 ו. המאות החמש עשרה והשש עשרה

181 פרק י: ספרות הדקדוק של יהדות אשכנז בימי הביניים

- 181 מבוא
185 א. "דייקות" לר' שמואל בן מאיר
187 ב. "הכרעות" לרבנו יעקב תם
189 ג. "עין הקורא" ליקותיאל הכהן ב"ר יהודה
193 ד. "דרכי הניקוד" לר' משה הנקדן
197 ה. "חיבור הקונים" ("השמשוני") לר' שמשון הנקדן
201 ו. "ספר השהם" לר' משה בן יצחק
204 ז. "מפתח של דקדוק"
206 ח. חיבור עלום שם לר' שניאור

208	פרק יא: תפיסת השורש של חכמי צרפת הראשונים
	מבוא
208	א. רש"י
209	ב. רשב"ם
213	ג. רבנותם
216	ד. יהב"י הנקדן
218	ה. התפתחות תפיסת השורש
220	

222	פרק יב: הפרק על התנועות מתוך החיבור האשכנזי "השמשוני"
	מבוא
222	א. כתבי היד של החיבור
223	ב. רשימת הספרים והחכמים הנזכרים בספר השמשוני
224	ג. מבנה החיבור
226	ד. דרך הוצאה של הפרק על התנועות
227	שער התנועות
228	

237	פרק יג: הפרק על הפועל השלם מתוך "מפתח של דקדוק"
	מבוא
237	א. על המחבר
237	ב. על החיבור
239	ג. כתבי היד של החיבור ודרך הוצאתו
242	הטקסט: ההקדמה הכללית והפרק על גזרת השלמים
245	

261	פרק יד: "אבות ותולדות" במערכת הבניינים
-----	---

חלק שני: תורת הקריאה במקרא

	הקדמה
267	
269	פרק טו: "ספר דקדוקי הטעמים" לאהרן בן-אשר
	מבוא
269	א. "דקדוקי הטעמים" במהדורת דותן
270	ב. השגות על מהדורת דותן
273	ג. דחיית ההשגות
274	
276	פרק טז: על "מאמר השווא" ו"סדר הסימנים": רחוקים שנעשו קרובים
	מבוא
276	א. "מאמר השווא"
276	

- 279 ב. "סדר הסימנים"
 283 ג. התלות בין שני החיבורים
 286 נספח: הקשר אל רשימה עתיקה של מונחי דקדוק ומסורה

פרק יז: החיבורים האבודים "כתאב אלמצותאת" ו"מחברת עלי בן יהודה הנזיר"

- 288 מבוא
 288 א. כתאב אלמצותאת
 293 ב. מחברת עלי בן יהודה הנזיר
 296 נספח: שמות התנועות בחיבור אנונימי

פרק יח: חיבור עלום שם על חוק אוי"ה ובגדכפ"ת

- 298 מבוא
 298 א. אופן ניסוח הכלל היסודי
 299 ב. דחיק ואתי־מרחיק
 301 ג. זיקת החיבור לחילופי בן־אשר ובן־נפתלי
 303

פרק יט: הפרק על כללי תחולת ההטעמה מתוך "עין הקורא" ליהב"י

- 305 מבוא
 305 שער נוח התיבות
 308 שער הפעולות
 319 שער השמות
 328

פרק כ: ליקוטי "הוריית הקורא" במחברת התיג'אן העברית מתימן

- 333 מבוא
 333 א. ה"מוצא" של הרי"ש
 335 ב. אחה"ע – "והן קלין מכל האותיות"
 336 ג. בין מפיק לדגש
 337 ד. אותיות נכפלות במילה
 339 ה. השווא והטעם: "אי אפשר שיהיה טעם עם השווא לעולם שהן חילוף זל"ז"
 341 ו. החטף באותיות אחה"ע: "העקר הוא השוא והמלך מסייע לו"
 343 ז. ניקודי חטף שלא באותיות אהח"ע
 344

מראי מקום לפרסום ראשון של הפרקים

- 347 קיצורים ביבליוגרפיים
 349

373

מפתח המושגים הבלשניים

373

א. עברית

398

ב. ערבית

401

מפתח השמות

401

א. שמות מחברים

406

ב. שמות מקומות

408

מפתח החיבורים המוקדמים

פתח דבר

בספר מכוונסים עשרים מחקרים שעניינם מחקר הלשון העברית בימי הביניים. רובם ככולם התפרסמו מאז שנת תשל"ז כמאמרים בכתבי עת שראו אור בארץ ובספרי זיכרון ויובל. פרקיו מסכמים וממציים את תוצאותיו של עיון מחקרי רצוף, שמקצת פרותיו התפרסמו בספרי "תורת הקריאה במקרא" (האקדמיה ללשון העברית, ירושלים תשנ"ד) ו"לתולדות תורת הלשון העברית בימי הביניים: האסכולה האנדלוסית" (האקדמיה ללשון העברית, ירושלים תשע"ד).

שם הספר, "הבלשנות העברית בימי הביניים" קובע מסגרת כוללת לפרסומי טקסטים ומחקרים בשני גילויי הבלשנות הביניימית: תורת הלשון העברית (לשני תחומיה הראשיים: דקדוק ומילונאות) ותורת הקריאה במקרא. המאמרים שבחרתי לכלול בו עוסקים במגוון נושאים, סוגיות, חיבורים ויוצרים. יש מהם המציעים מחקרי סיכום ודיונים בנושאים כוללים, כגון הפרקים א, ב, ט, י; ויש מהם שעניינם סוגיות מסוימות, כגון הפרקים ח, יא, יד, יח; אחרים מתמקדים בחיבור אחד, כגון הפרקים ה, טו, טז, יז, יח, כ. כמו כן מובאים בספר טקסטים בלשניים על פי כתבי יד, או קטעי גניזה, שעלה בידי לחשוף, כגון אלה המופיעים בפרקים ג, ה, ו, ז, יב, יג, יט. בסוף הספר מופיעים מפתחות מפורטים וכן רשימה כוללת של קיצורים ביבליוגרפיים.

למותר לומר, שכינוסם של המאמרים באכסניה אחת ומפתוחם המפורט לא רק מאפשר למחבר לתת להם קיום, אלא גם מרחיב את נגישותם וזמינותם לקוראים וללומדים. כמו כן, בראשונה יוכלו המתעניינים בתולדות חקר הלשון העברית בימי הביניים לעיין במחקרים על הפעילות הבלשנית שהתקיימה ברוב מרכזי היצירה העברית באותה עת, והם: ארץ ישראל, בבל, ביזנטיון, ספרד, איטליה, צרפת, פרובנס, אשכנז ותימן.

המאמרים שבאסופה נערכו מחדש והם מוגשים כפרקים בספר ולכל הפרקים ניתן מבנה אחיד. עריכת המאמרים התמקדה בהשמטת קטעים וסעיפים במקומות הראויים לצמצום; בהשמטת חזרות על עניינים במאמרים שנכתבו בתקופות זמן שונות (אך רק במקומות שההשמטה לא פגמה בשלמות ההיצג וברציפות הדיון); בתיקוני שגיאות שנפלו בפרסום הראשון; בתוספות להבהרה ולעדכון ובניסוח מחדש של עניינים אחדים שהצגתם טעונה שיפור. כמו כן עדכנתי את הביבליוגרפיה. עם זאת, לא שיניתי תפיסות ועמדות שהובעו בפרסום הראשון.

אני מבקש להודות לחברי הוועדה האקדמית של הוצאת מאגנס, ובמיוחד לפרופ' אביגדור שנאן ולחי צבר, מנכ"ל ההוצאה, על החלטתם לפרסם את האסופה. אני מביע

את תודתי לגב' רוחמה הלוי, מזכירת המועצה המדעית של ההוצאה, לעורכת הראשית של ההוצאה, ד"ר אילנה שמיר, לעורכת הלשונית גב' יעל ינאי, למתקין המפתחות מר דורון ליבנה ולרם גולדברג, מנהל הייצור. תודה מיוחדת נתונה לגב' יהודית כהן-שור מירושלים שהקלידה עבורי את הספר במיומנות ובמסירות. במהלך הכנת הספר לדפוס נפטר גיסי היקר, יהודה קולקובסקי ז"ל. ספר זה מוקדש לו ומעלה על נס את זכרו המבורך.

אילן אלדר

ערב פסח תשע"ה

הקדמה

מכוח התהדקות המגע של הספרות היהודית במרכזי הרוח של ארצות המזרח עם ספרות הסביבה הערבית, נתחוללה במחצית הראשונה של המאה העשירית תמורה תרבותית מעמיקה, ונתאפשרו שינויים יסודיים והתפתחויות חדשות במסורת ובפעילות הספרותית של היהודים: נתהוו ונתעצבו מחדש סוגות ספרותיות מיוחדות לענפי יצירה שונים (ספרותיים, עיוניים ומדעיים), ונתפתחו ונתגבשו סביבן תחומי עיסוק ומחקר נפרדים.¹

עיסוק מחקרי שיטתי בלשון העברית, בעיקר בלשון המקרא, הניזון מתאוריה דקדוקית מכאן, והמספק דגמי כתיבה פעילים ועצמאיים המניבים חיבורים אוטונומיים ומונוגרפיים מכאן, התחיל להתפתח במזרח היהודי סביב ראשית המאה העשירית עם אימוצן של תפיסות וגישות עקרוניות חדשות מן הספרות הפילולוגית הערבית.² במסגרת הרפרטואר הספרותי היהודי, שנבנה ונתארגן בהשפעת המפגש המפרה עם התרבות הערבית, ניתן ביטוי לעיסוק המחקרי בלשון בשני מקצועות או ענפים ספרותיים בעלי מעמד עצמאי:

א. דקדוק: במובנו המצומצם כולל הדקדוק את תורת הצורות (החוקרת את המבנה של צורות המילים ואת דרכי יצירתן של מילים) ופרקים של התחביר (העוסק בכללים המסדירים את הצטרפות המילים למשפטים). במובנו הרחב כולל מקצוע זה גם ענייני הגייה, ניקוד וכתוב מכאן, ודיונים במשמעות הסמנטית של כמה מן האלמנטים הפורמטיביים והקטגוריות הדקדוקיות מכאן. הדיונים והעניינים האלה נחשבים, כידוע – בהתאם לתפיסה בלשנית מדויקת יותר – שייכים לרמות בלשניות נפרדות, ועל כן מטופלים בנפרד מן הדקדוק (grammar).

ב. מילונאות (=לקסיקוגרפיה): המדע והמלאכה של יצירת מילונים ושיטת ארגונם, וחוכמת ביאורי המילים הכרוכה בה.

1 ראה דן, ספרות המוסר והדרוש, עמ' 5–11; דרורי, ראשית המגעים, עמ' 179–184. התמורה ברקמת החיים היהודיים בעקבות הידוק המגעים עם התרבות הערבית הצריכה זמן ממושך; גם החדרת הלשון הערבית כלשון הפעילות העיונית במרכזי היהדות במזרח לא הייתה, ככל הנכון, מעשה חד-פעמי.

2 הבלשנות הערבית צמחה במאה השמינית בעיראק, שבה נוסדו שתי אסכולות של מדקדקים: אסכולת בצרה ואסכולת כופה. לגיבושה המלא היא כבר הגיעה בסוף המאה: במילונו של אלכ'ליל (מת 791) מכאן, ובדקדוק של סי'בוייה (מת סמוך לשנת 800) מכאן.

הדקדוק והמילונאות יחד מעמידים, כמפורסם, את הסוג הספרותי הקרוי "תורת הלשון" (או "מדע הלשון", "חוכמת הלשון").

הדקדוק העברי בימי הביניים מכוון מראשיתו לעברית המקראית בחזקת לשון כתיבה (ולא לשון קריאה), שעל כן עיקר דגשו בתורת הנטייה ובתורת התצורה, במשמעויות ובניקוד של הצורנים, וכן בשינויים החלים בצורות שונות של מילה אחת בדרכים של חילוף אותיות ושיכולן, שימוש אותיות והוספתן, שינויי ניקוד וחילופי תנועות. בספר הדקדוק העברי הראשון, "כתאב פציח לגה אלעבראניה" ("ספר צחות לשון העברים") לרב סעדיה גאון, מוצעים כללי הלשון הצחה כמופת מחייב או מומלץ לצורך העשייה הלשונית של בני הזמן, ובראש וראשונה לתועלת המשוררים.

החקירה הלשונית במקרא הנגדרת במונח "דקדוק" (או "תורת הלשון") היא אפוא במהותה תורת הכתיבה בלשון (כמשמעותו הראשונית הצרה של המונח היווני "גרמטיקה"); לתורת ההגייה וההגה בה מעמד משני בלבד (הנושא אופי תיאורי-עיוני), ואילו דקדוקי הטעמים (ודקדוקי המסורה) הם מחוץ לגדרה.

אף על פי שההתעניינות הפילולוגית בלשון המקרא אינה נעוצה בפולמוס הדתי-אידיאולוגי ובעימות הספרותי שבין היהדות הרבנית ליהדות הקראית (ואשר על כן, למצט גילויים מעטים ושוליים אין לה מסר אידיאולוגי ישיר וברור), הרי שבעניין התפיסות, שאליהן נקשר פיתוחם של הסוגים הספרותיים למקצועות הפילולוגיים במסגרת המערכת הספרותית היהודית, יש הבדל של ממש בין המחברים הרבנים למחברים הקראים.

פעילות דקדוקית קראית נתקיימה כבר במחצית הראשונה של המאה העשירית. מעדויות שונות עולה, שהמסורת הדקדוקית הקראית ראשיתה באיראן ובעיראק, והיא הובאה לארץ ישראל במחצית השנייה של המאה העשירית בידי מלומדים קראים שהיגרו מן הקהילות המזרחיות הקראיות.³

הקראים ניתבו את התעניינותם בלשון למימושה של העברית בהבנת הנקרא, הווי אומר בהבנה נאותה של המנגנון הדקדוקי ושל אוצר המילים של העברית המקראית,⁴ וכרכו את חקירתם בלשון הכתוב בתפיסה פרשנית, הרואה בידיעת חוקי הדקדוק וכללי הקריאה הנכונה תנאי מוקדם לפרשנות המקרא.⁵ ואכן בספרות הקראית של יהודי המזרח נעשה חקר הלשון יסוד של קבע במפעל הפרשני ונדבך הכרחי בו.

לעומת זאת בספרות הרבנית – למצער בימי הראשית של תורת הלשון העברית, הטבועים בחותם אישיותו ופעילותו הבלשונית של רב סעדיה גאון – נקשר קשר גומלין

3 ראה G. Khan, *The Early Karaite Tradition*, Leiden 2000, pp. 10–11. לפעילותם של חכמי הקראים בתקופה הערבית של ארץ ישראל, שהתנהלה ברובה בירושלים, ראה סקוו, גאמע, ח"א, עמ' XLIII–XL.

4 לעניין מימושה של העברית בהבנת הנקרא (ובזיקה לפעילות המטה-לשונית בתקופת הביניים של העברית) ראה טנא, אחדותה, עמ' 130–142.

5 ראה דרורי, ראשית המגעים, עמ' 88–91.

הדוק בין השליטה המלאה באוצר המילים המקראי כולו והבקיאות בדרכי התצורה של הלשון ובין שימושה האקטיבי של העברית בכתיבה בת הזמן, וביתר דיוק בכתיבה המשמשת לתכלית אמנותית. פיתוחם של המילון והדקדוק של העברית המקראית נקשר במודע ובמוצהר בתפיסת ה"פצאחה" (=צחות הלשון), שהבסיס העיוני שלה שאול מן הספרות הערבית.⁶ תפיסה לשונית-ספרותית זו רואה במקרא מופת קלסי, שאת לשונו הצחה והמנופה ואת דרכי סגנונו (והאפשרויות הרטוריות הגלומות בו) יש לשמר וללמוד, וראוי לחקות וליצור כמתכונתן בכתיבת פיוטים, שירה ופרוזה נשגבת ומקושטת. לעומת הקראים הבליט אפוא גדול המדקדקים הרבניים את נחיצותה של תורת הלשון העברית (במובנה הרחב) בקביעת הנורמות לניצול הנכון ולעיבוד הלשוני המכוון של אוצר המילים ומגוון הצורות הדקדוקיות שבמקרא ולהוראתן הלכה למעשה לכותבי העברית.

מפתח המושגים הבלשניים

אותיות התמורה 66 הע' 41	א. עברית
אותיות התצורה 127, 73 הע' 28, 130,	אונומטופיאה 63, 145
205	אוצר מילים 25, 34, 54, 63
אית"ן 240, 255, 256, 257, 322,	הרחבתו הפרמלית 19
325 הע' 95, 327 הע' 109	ראו גם לקסיקולוגיה
אל"ף 146, 161	אורתוגרפיה, ראו כתיב, אורתוגרפיה
אל"ף סופית 338	אותיות
בגדכפ"ת 87, 104, 174, 193, 195, 196,	אבג"דים 66, 72–73
198, 203, 206, 233, 253, 293, 304–298,	אהח"ע 13, 104, 108, 113, 114, 116,
339, 337	117, 118 הע' 110, 151, 152, 153, 160,
בגדכפר"ת 294	193, 217 הע' 64, 230, 253, 257–258, 260,
בומ"ף 283, 284	הע' 192, 283, 284, 328, 330, 337–336,
גרוניות 117, 118, 160, 205, 305	343–344, 345
דגש חזק באות שוואית 193	אהחע"ר 257
דגש "קל" באותיות ו, ז, ח, ט, ל, מ, נ, ס, צ,	אות לעומת הגה המיוצג באות 338
ק, ש, ק, 192, 193, 305	אות נכפלת, אותיות הכפל (בשורש)
ה"א 133, 146, 161, 309–312	20, 23, 220, 234 הע' 78, 339–341
ה"א השאלה וה"א הידיעה 141, 235 הע'	"אות מסמנת" 130
88	אות שאין עמה תנועה 146
ה"א: ערכה העיצורי וערכה התנועתי	אותיות הא"ב העברי 53, 67
(מופקת או רפה) 132, 247, 309, 311,	אותיות "המשרתות בצורת חברתה" (דומות
318, 336, 337–339	בצורתן ומתחלפות זו בזו) 72
היבלעות, הבלעה, "מבולעים" 202, 234,	אותיות המתקיימות בניסית כל צורותיה של
היאלמות אל"ף עיצורית ו-ע"ן 193	המילה 74, 210, 211
השמעת החטפים באל"ף ובעי"ן שבראשי	אותיות העתיד ית"ן 240
תיבות 193	אותיות השימוש בכלו"ם 13, 190, 191,
התעכבות באות 343	232, 240, 245, 257, 258, 306
וי"ו 72, 87, 146, 218, 312–314, 319,	אותיות השימוש, "למלאכה" 13, 22, 30,
340 הע' 39–40, 312 הע' 59	119 הע' 114, 174, 202, 212, 246 הע' 21,
וי"ו ההיפוך ("וי"ו פתוחה", "וי"ו החיבור	251, 305, 311 הע' 36, 314, 315, 316
הפתוח") 289, 292, 319, 322, 323 הע'	

- פיאור; שורש: אותיות השורש
 אותיות אהו": "אותיות הרפיון (או הנוח)
 הסתר) והמִשְׁךְ" 66, 67, 104, 128 הע' 29,
 146–147, 148, 150, 153, 161, 162, 163,
 170–171, 174, 198, 220, 225, 230, 234
 הע' 72, 236 הע' 95, 321 הע' 28
 א, ה, ו, י: היבלעות, היצלמותן 202, 226
 הע' 18, 248
 אהו" כאותיות שורש 320 הע' 23
 אות רפה: א, ו, י, בצורת התשתית של
 הפועל 213
 אות רפה: א, ו, י, בפועלי ע"ו 220
 אות נוח (נחה נעלמת) שורשית
 מצעית 147, 216
 אות נחה הגויה ואות נחה שאינה הגויה 146
 אות משך וירטואלית 147
 אל"ף רפה סופית 162
 ה"א 309–312, 317
 ה"א נחה והשמטה 161, 163
 ה"א סופית רפה 162
 ה"א רפה 162, 163
 ה"א שורשית: השמטה 163
 ה"א שורשית רפה 164
 וי"ו 312–314
 חוק/כללי אוי"ה/יהו"א 87, 104, 174,
 195, 196, 198, 203, 206, 298–304
 חוק יהו"א: מבטליו 195, 301
 חילופי אותיות אהו"י 146, 233, 313 הע'
 64
 יו"ד 314–315
 ראו גם אותיות
 אותיות: חילופן ושיכולן (היפוך סדרן) 4, 45,
 53, 55, 57, 58, 59, 62, 64, 65–81, 145,
 202, 215, 251
 אות העלולה בחילוף 73
 אותיות החילוף, "אותיות מתחלפות" 66
 הע' 41, 68
 חילוף אותיות (אבדאל) במישור המילוני
 ובמישור המורפולוגי 61–62, 70, 72
- 67, 326 הע' 101
 יו"ד 72, 113, 114, 146, 314–315
 יו"ד (מעשר האותיות) 283, 284
 יו"ד האית"ן ויו"ד השורש 327 הע' 109,
 340 הע' 39–40
 יו"ד חרוקה 305
 יו"ד של היחוש, יו"ד היחש 315
 ית"ן 256
 כ"ף 315–316
 מוצאיהן 65 הע' 31
 מיון לשורשיות ולשימושיות 311 הע' 36,
 313 הע' 64
 מ"ם 115, 240, 316–317
 מניינן 177
 "משרתות" 74, 80, 173, 174, 178, 210,
 211
 "משרתות"/שימושיות או שורשיות/יציבות
 ביסוד/מן היסוד 202, 211, 311 הע' 36,
 314 הע' 74, 315, 317
 נו"ן 314 הע' 74, 315, 317
 נו"ן הנפעל 131
 נראות כשורשיות 212
 ספיות 193
 סימנים כתובים לתנועות 6
 סימנים לרדיקלים 172
 עשר האותיות 283, 284
 צורות דומות בכתב 66, 72
 רי"ש 13, 283, 284
 רי"ש, הגייתה הכפולה: אהורית (ענבלית)
 וקדמית 289, 292 הע' 38, 293–294, 295
 הע' 55, 335–336
 שתי אותיות זהות רצופות 151, 152, 153
 תי"ו 316 הע' 109, 317–318, 340 הע'
 39–40
 תורת ההגאים והאותיות 62, 202
 ראו גם אותיות אהו"י; אותיות: חילופן
 ושיכולן; אותיות: שימוטן והוספתן;
 אפיקסציה; כתיב; כתיבה; מילון; סידור;
 ניקוד; עיצורים; מוצאים והגדרות חיתוך;